

ZİYA GÖKALP VE MUNİS TEKİNALP'İN TÜRKÇÜLÜK GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ümmet ERKAN*

Atf: Erkan, Ümmet. "Ziya Gökalp ve Munis Tekinalp'in Türkçülük Görüşlerinin Karşılaştırılması", *Sosyologca*, Sayı 28 (2024), s. 107-129.

ÖZ: Türk düşünce tarihinde üzerine en çok araştırmalar yapılan isimlerden biri Ziya Gökalp'tır. Gökalp'in en büyük eserlerinden biri de bize bıraktığı Türk sosyolojisidir. Türkiye'nin sahici sorunlarına uygulanabilir ve milli çözüm arayışında olan Gökalp, Türk toplumuna en uygun sosyoloji görüşünü Fransız sosyolog Emile Durkheim'da bulmuştur. O, aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin kurucu, sembol isimlerinden biridir. Fransız ulus tanımından yola çıkarak, iradi unsurlara dayalı, Anadolu ile sınırlı bir millet inşasına yönelmiştir. Gökalp, Selanik'te bulunduğu esnada Yahudi asıllı Moiz Kohen'le tanışmıştır. Onun düşünce dünyasını önemli ölçüde etkileyen, Gökalp'in yönlendirmesi ile Kohen, 1912 yılında bir Fransız dergisinde "Türkler Milli Bir Ruh Arıyorlar" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makale kısa bir süre sonra da tercüme edilerek Türk milliyetçiliğinin en önemli yayın organı Türk Yurdu dergisinde yayınlanmıştır. Türk Ocağı ve Türk Yurdu dergisinin kurucuları arasında yer alan Gökalp, 1913 yılında aynı dergide "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" başlıklı makalesini kaleme almıştır. Bu çalışmada hemen aynı yıllarda yer alan ve Osmanlı-Türk toplumunun istikametini belirlemeye yönelik yazılan iki makale ve iki düşünürün düşünce dünyasının karşılaştırılması hedeflenmiştir. Bu sayede Türk uluslaşma sürecinin kırılma döneminden geçtiği yıllarda Tekinalp ile Gökalp arasındaki etkileşimin boyutları incelenmiştir. Bunun için de dönemin matbuatı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Moiz Kohen, Tekinalp, Türk sosyolojisi, Türk milliyetçiliği

The Comparison of Ziya Gökalp and Munis Tekinalp's Views on Turkism

ABSTRACT: One of the most researched names in the history of Turkish thought is Ziya Gökalp. One of Gökalp's greatest works is the Turkish sociology he left us. Seeking applicable and national solutions to the real problems of Turkey, Gökalp found the most appropriate sociological view for Turkish society in the French sociologist Emile Durkheim. He is also one of the founding and symbolic figures of Turkish nationalism. Based on the French definition of the nation, Gökalp turned towards the construction of a nation based on voluntary elements and limited to Anatolia. During his stay in Thessaloniki, Gökalp met Moiz Kohen, who was of Jewish origin. With Gökalp's guidance, Kohen published an article titled "Turks Are Looking for a National Spirit" in a French magazine in 1912, which significantly influenced his world of thought. This article was soon translated and published in Türk Yurdu magazine, the most important organ of Turkish nationalism. Gökalp, who was one of the founders of the Türk Ocağı (Turkish Quarry) and Türk Yurdu magazine, wrote an article titled "Turkism, Panislamizm and Modernism" in the same magazine in 1913. In this study, it is aimed to compare two articles written in almost the same years and aimed at determining the direction of the Ottoman-Turkish society and the world of thought of two thinkers. In this way, the dimensions of the interaction between Tekinalp and Gökalp in the years when the Turkish nation-building process was going through a period of rupture are examined. For this purpose, the periodical press of the period was analyzed.

Keywords: Ziya Gökalp, Moiz Kohen, Munis Tekinalp, Turkish sociology, Turkish nationalism

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 21.09.2024

Kabul Tarihi : 13.12.2024

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, uerkan@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7806-4886.

Giriş

Türkiye’de sosyoloji disiplini yaklaşık 110 yıllık bir geçmişe sahiptir. Sosyoloji, Osmanlı-Türk devletinin yaşadığı çeşitli sorunlara bir çözüm arayışı, modernleşmenin imkanları ve devletin kurtarılması fikrinin en önemli aparatlarından biri olmuştur.¹ III. Selim’den beri süregelen “Devlet elden gidiyor!” fikrinin, “ama ne yapmalı?” ile müşahhas bir soruya dönüşmesiyle Türk sosyologları yurt dışındaki çeşitli sosyoloji mekteplerine tevarüs etmiş, onların sosyolojik teorilerini Türk toplumuna iktibas etmeye çalışmıştır.² Bu minvalde Jön Türk hareketi içerisinde sivrilmiş olan Ahmet Rıza Bey Comte’un toplumsal mühendisliğe dayalı pozitivist mektebini, Sabahattin Bey ise Le Play’ın coğrafyacı “Science Social” okulunu tercih etmiştir. Anglosakson toplum yapısını baz alan Le Play ile bilimsel ve determinist toplum fikrini destekleyen Comte-Durkheim ekolü, Ahmet Rıza ve Sabahattin Bey tarafından bayraklaştırılmıştır. Comte’tan ilham alan pozitivist mektep, bütün toplumların aynı sosyal gelişim çizgisini takip etmesi gerektiğini öne sürmüş, bunun için de aydın ve bürokratik elitizme vurgu yapmıştır. Le Play ve E. Demolins cemaatçi toplum tipinden bireyci toplum tipine geçilmedikçe sorunların süreceğini iddia etmiştir.

Bu iki sosyoloji görüşünden Comte’un pozitivismine daha yakın görünen Ziya Gökalp, aradığı ilhamı Fransa’da Emile Durkheim’da bulmuştur. Onun sosyoloji görüşünün deterministik yapısı, sınıf çatışması gibi “zararlı” sosyal ayrışmaya karşı olması, toplumsal yapıyı iş bölümü ve uzmanlaşma bağlamında birleştirmesi Gökalp’ı etkilemiştir. Ayrıca henüz uluslaşmaya başlayan bir toplum için Durkheim’in sosyal dayanışma ve sosyal bütünleşme kavramları ilgi çekici gelmiştir. Gökalp salt bir Durkheim aktarıcısı olarak kalmamış, bu düşünceleri Türk sosyal yapısına uyarlamaya çalışmıştır. Türkiye’nin ilk gerçek sosyoloğu Ziya Gökalp’tır.³ Onun kurmuş olduğu sosyoloji kürsüsü bugün 110 yaşında ve köklü bir geçmişe sahiptir.

Ziya Gökalp’ın aramızdan ayrılışı üzerinde bir asır geçti. Türk sosyologları içerisinde onun kadar üzerinde kitap, makale, araştırma yapılmış başka bir sosyolog yoktur. Onun düşünceleri sadece Türk sosyolojisi üzerinde değil Türk modernleşmesi, Türk uluslaşma süreci ve Türk toplum yapısı analizleri üzerinde de etkili olmuştur. Modern Türk Cumhuriyetinin siyasal ve toplumsal deneyimlerinde onun yol göstericiliği önemli bir ışık olmuştur.⁴ Gökalp 49 yıllık nispeten kısa bir ömre pek çok eser sığdırmıştır. Fransız muhafazakarlığından ilham alan Comte ve Durkheim çizgisi gibi asıl amacı yıkmak değil yeni bir sentez yaratmak, kurumları yeni çağın ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden düzenlemektir. Düşünce sistematığı eskiyi yıkarak değil onun yaşayan unsurları ile hesaplaşarak yeni bir sentez arayışına dayanır. Gökalp ılımlı bir modernleşme taraftarı olmuş, kültür (hars) ve medeniyet arasında yaptığı ayrımla kültürel muhafazakarlık ve reformist uygarlıkçı olmuştur. 1870’lerden sonra gelişen ırkçı ve etnik temele dayalı bir ulus inşasına mesafeli yaklaşmış, bunun yerine kapsayıcı ve iradi unsurları öne çıkararak bir millet tanımı yapmıştır. Pantürkizm

¹ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Ankara: Doğu Kitabevi, 2017, s. 7-13.

² Bkz. Ümmet Erkan, *Türk Sosyolojisinin Tanıtığı: Cahit Tanyol*. Ankara: Akademisyen Yayınları, 2020, s. 9.

³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1966, s. 7-10.

⁴ Bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 9.

Parla, Atatürk’ün şu sözlerini kanıt olarak aktarmıştır: “Hissimin babası Namık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp” diyen Atatürk’ün düşüncesiyle Ziya Gökalp’in düşüncesi arasındaki mesafe bir-iki adımdır.”

gibi irredentist görüşlerden uzaklaşmış, onun yerine Anadolu'yu merkez almıştır. Sınıf ayrımcılığı, eşitsizlik yaratan sermaye arasında korporatizme yakın durmuş, sınıfsız ve imtiyazsız, organik bir dayanışma temelinde bir toplum sentezlemeye çalışmıştır.⁵

Gökalp Güney Doğu Anadolu'nun ticari ve kültürel bir uğrak noktası olan Diyarbakır'da başladığı hayatını, Selanik ve İstanbul'da sürdürmüş, Malta'da esir olarak tutulmuştur. Diyarbakır muhafazakar bir kent olarak, Selanik ise Batılı bir şehir olarak Gökalp'in iki farklı yönünü geliştirmiştir.⁶ Selanik gibi Batılı ve kozmopolit bir kentte Türklük bilinci gelişmiş, burada Genç Kalemler dergisinde çeşitli müstear isimlerle yazılar yayınlamıştır. İstanbul'a döndükten sonra Türk Yurdu dergisi, Milli Tettebular Mecmuası, Halka Doğru, İçtimaiyat dergisi, Yeni Mecmua gibi çeşitli dergi ve gazetelerde makaleler yayınlamıştır. Gündelik siyasetten uzak dursa da İttihat ve Terakki Partisi içerisindeki idari görevini sürdürmüş, kendisine tevdi edilen Maarif Nazırlığı görevlerini reddedip, 1914 yılında İstanbul Darülfünun'da sosyoloji kürsüsünü tesis etmiştir. 1919 yılında ise İstanbul'un işgali ile Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.

Gökalp Selanik'te iken şehrin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Yahudi nüfustan Moiz Kohen'le tanışmış ve onunla arasında yakın bir dostluk oluşmuştur. Kohen'in Munis Tekinalp soyadını almasını Gökalp istemiştir.⁷ Tekinalp Vlercurce de France isimli derginin 16 Ağustos 1912 tarihli nüshasında "Les Turcs a La Recherche d'une ame National" (Türkler milli bir ruh arıyorlar) başlıklı bir makale yayınlamıştır. Makale Yusuf Akçura'nın tercümesi ile Türk Yurdu dergisinde 1912 yılında yayınlanmıştır. Tekinalp bu makalede Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi üç düşüncenin analizini yaparak Türk milliyetçiliğinin olanaklarını konu edinmiştir. Esasen bu tür analizleri ilk başlatanlardan biri Tatar asıllı Yusuf Akçura'dır. Akçura Paris Sorbonne Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde eğitim görmüş bir bilim insanıdır. 1905 yılında Kahire'deki Türk gazetesinde yazmaya başladığı "Üç Tarzı Siyaset" makalesi Osmanlı'da son dönemde üç fikrin öne çıktığını, bunlardan ilkinin Osmanlılık, ikincisinin İslamcılık ve üçüncüsünün de Türkçülük olduğu tespiti ile başlamıştır.⁸ Osmanlıcılığın Tanzimat sonrasında bütün Osmanlı tebaasının din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin bir Osmanlı milleti yaratmayı amaçladığını dile getirmiştir. Ona göre Osmanlıcılığın amacı dağılmakta olan Osmanlı Devleti'ni anayasal ve eşit haklara sahip bir vatandaşlık temelinde birleştirmektir. Fakat 1870'lerden itibaren millet kavramında vurgu ırka yönelmeye başlayınca Osmanlılık gözden düşmüştür. İslamcılık (Panislamizm) Osmanlılık fikrinin başarısız olması üzerinde devletin Müslüman unsurlarını "İttihadı İslam" etrafında birleştirmeyi amaçlamış, "din ve millet birdir" parolasını savunmuştur. Bu fikir aynı zamanda geri kalmış ve sömürülen Müslüman toplumları da uyandırmayı amaçlamıştır. Akçura'ya göre üçüncü fikir Türkçülüktür. Bu fikir henüz yenidir. Türk tarihi, dili ve kültürü üzerine yapılan araştırmalar Türk milletine olan vurguyu arttırmıştır. Türkçülük sayesinde hem geniş

⁵ Parla, onun görüşlerinin temelinde korporatizm olduğunu iddia etmiştir. Ona göre korporatizm hem sınıf çatışmasını hem de bireyciliği reddeder. Bunun iki alt türü vardır. Solidarist (dayanışmacı) ve faşist korporatizm. Türkiye'deki korporatizmin en büyük temsilcisi ona göre Gökalp'tir. Taha Parla, a.g.e., s. 7-15.

⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete*, 4. Baskı, Ankara: Doğu Kitabevi, 2013, s. 62-65.

⁷ Mehmet Özden, "Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A'râfda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm (1936)". *Bilig Dergisi*, 34, (2005): s. 47.

⁸ Yusuf Akçura, *Üç Tarzı Siyaset*, Ankara: Kilit Yayınları, 2011, s. 8.

bir Türk alemi ortak hareket edebilecek ve Turan birliğini kuracak ayrıca Osmanlı ülkesinde yaşayan bazı Türk olmayan unsurlar Türkleşebilecektir.⁹

Bu üç fikir akımına ileride dördüncü bir ekol/akım daha eklenmiştir: Muasırlaşmak. Ziya Gökalp da 1913 yılında Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak başlıklı bir yazı dizisi kaleme almıştır. Bu yazılar Türk Yurdu dergisinde 9 sayı yayınlanmıştır. Osmanlıcılığın artık gözden düşmesi onu sıralamadan çıkarmış, yerine hemen bütün fikir hareketlerinin desteklediği muasırlaşma fikri, onun yerini almıştır. Elbette muasırlaşmanın dozajı, süresi, biçimi konusunda İslamcılık ve Türkçülük arasında bazı ayrımlar oluşmuştur. Taraftarı az olsa da Ethem Nejat, Mustafa Suphi gibi isimler İştirakiyyun adı verilen sosyalizmi de gündeme taşımaya çalışmışlardır.

Bu makalenin amacı Yahudi asıllı Türk vatandaşı olan Munis Tekinalp'in "Türkler Milli Bir Ruh Arıyorlar" başlıklı makalesi ile Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" başlıklı makalesini karşılaştırmak, her iki düşünürün ortak ve farklı yönlerini analiz etmektir. Bu sayede Gökalp ile Tekinalp arasında bir görüş birliği veya ayrılığı olup olmadığını göstermektir. Gökalp'in erken ölümü onun Kemalizm dönemine fikirlerini güncellemesini engellemiştir. Tekinalp bu dönemde Kemalizm kitabı ile etki gücünü arttırmayı denemiştir. Bu makalede Tekinalp ve Gökalp'in hayatı ve temel görüşlerine kısaca değinildikten sonra onların iki temel makalesi analiz edilecektir. Bu iki makale de Türk Yurdu dergisinde yayınlanmıştır. Türk Yurdu dergisi 1911 yılında yayın hayatına başlamış ve Türk milliyetçiliğinin en uzun soluklu dergisi olmuştur. Tatar, Azeri ve Türk aydınlarının ortak çabası ile çıkarılan dergi, Türklüğü siyasi bir seçenek haline getirmeye çalışmış ve bu çabalar dönemin İttihat ve Terakki üyelerince de desteklenmiştir. Derginin daimi yazarları arasında Ziya Gökalp da bulunmaktadır.

Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Türkçülük Görüşlerinin Analizi

İshak Kohen'in oğlu olan Moiz Kohen 1883 yılında İmparatorluğun yoğun Yahudi nüfusunun yaşadığı Selanik'te doğmuştur. Selanik bu dönemde Batılı fikirlerin etkisi altındadır. Kentte Türk, Rum, Yahudi ve diğer etnik ve dini cemaatler birlikte yaşamakta, Batılı fikirler Selanik limanı üzerinden Osmanlı tebaasını etkilemektedir. Kent II. Abdülhamit baskısından uzakta, fikri özgürlüğün güçlü olduğu Batılı bir kent örneğidir.¹⁰ Moiz Kohen hem dini hem de seküler bir eğitim alır. İstanbul Hukuk Mektebi'nin bitiren Kohen İstanbul'da avukatlık yapmaya başlar. Aynı anda yazarlık da yapmaktadır.¹¹ Dönemin Osmanlı aydınları ile tanışıklığı ile yazarlık serüveni de başlar. Yeni Asır gazetesinde yazılar yazar. Bu dönemki fikirlerinin temelinde Osmanlıcılık vardır. Osmanlı Devleti'nde antisemitizmin olmayışı, Yahudilerin diğer Balkan uluslarına göre nüfus bakımından küçük bir cemaat olması ve Avrupa'daki Yahudi karşıtlığı, Kohen'i Türklerle iş birliği yapmaya itmiştir. Osmanlıcılığı Yahudi cemaatinin güvenliği için en uygun çözüm yolu olarak görmüştür. Yahudi cemaatinin Osmanlı devleti ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'ne uyumlu bir entegrasyon süreci için çaba göstermiştir.¹² Tekinalp 1909 yılında Hamburg'da düzenlenen 9. Siyonist Kongresi'ne katılmış ve burada Osmanlıcılık fikrini savunmuştur. Osmanlı Devleti'nde tüm azınlıkların serbestçe

⁹ Yusuf Akçura, a.g.e., s. 21.

¹⁰ Gilles Veinstein, *Selanik: 1850-1918*, 2. Baskı, Cüneyt Akalın (Çev.). İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 15.

¹¹ Mehmet Özden, a.g.e., s. 47.

¹² Rıdvan Turhan, Modern Bir Osmanlı Yahudi'si Olarak Tekinalp'in Sosyalizm Karşıtlığı". *Journal of Economy Culture and Society*, 61, (2020), s. 4. DOI: 10.26650/JECS2019-0010

hareket edebildiğini, azınlıklara baskı yapılmadığını ve Avrupa’da yükselen antisemitizmin burada bulunmadığını belirtmiştir.¹³

Türkçülükle ilgili görüşlerini Vlercurce de France isimli derginin 16 Ağustos 1912 tarihli nüshasında “Les Turcs a La Recherche d'une ame National” (Türkler milli bir ruh arıyorlar) başlıklı yazısında dile getirmiştir. Fransızca olarak kaleme alınan bu yazıyı Türk Yurdu dergisi yazarlarından Yusuf Akçura tercüme etmiş ve yazı 1912 yılından itibaren Türk Yurdu dergisinde yayınlanmaya başlamıştır.¹⁴ 1914 yılından itibaren İstanbul Darülfünun’da da dersler vermeye başlayan Tekinalp, bu görevini 1918 yılına kadar sürdürmüştür. Aynı yıllarda İktisadiyat mecmuası müdürlüğünü yapmıştır. Dergi 1916-1917 yılları arasında 68 sayı çıkmıştır. Derginin temel amacı milli iktisat politikası taraftarlığıdır.¹⁵ Almanya’yı model gösterene milli iktisat fikri, sömürgecilğe karşı milli bir burjuvazi yaratmayı, ülkeyi kendi kendine yeter hale getirmeyi ve milli kimlik politikasını milli bir ekonomi politikası ile birleştirmeyi hedeflemiştir. Aynı yıllarda Türk Yurdu dergisinde de özellikle Parvus Efendi tarafından milli iktisat fikri savunulmuştur.¹⁶

Tekinalp yakın dostu Ziya Gökalp’ın teşvik ve desteği ile 1914 yılında “Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük: En Meşhur Türkçülerin Mütalaatı” kitabını yayınlamıştır.¹⁷ İstanbul’un işgali sonrası İttihatçılarla yakın ilişkisi nedeniyle üniversitedeki görevine son verilmiştir. Tekinalp, Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesi üzerine fikirlerinde değişikliğe gitmiştir. Osmanlılık yerine Pantürkizm’e yönelmiştir. Landau’ya göre Tekinalp, Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü derin sorunları çözecek yegane çözümün Türkçülük olduğunu gören ilk isimlerden biri olmuştur.¹⁸ Ona göre son zamanlarda Batı matbuatında Panislamizm dışında bir de Pantürkizm’in ortaya çıktığı haberleri yer almaktadır. Halbuki Osmanlı’da Pantürkizm henüz gelişme aşamasındadır. Osmanlı Türkleri dışında 40-50 milyon Türk dünyası bulunmaktadır. 1912 yılında Fransa’da yazdığı makaleye vurgu yapan Tekinalp, Türklerin Balkan Savaşlarında yaşadığı acı mağlubiyet sonrası aralarında vicdan-ı millinin gelişmeye başladığına değinmiştir. Eserde Rusya Türklerine dair malumat verileceğini, bu eseri bunun için kaleme aldığını belirtmiştir.¹⁹

Moiz Kohen I. Dünya Savaşı sonunda tıpkı Ziya Gökalp gibi Pantürkizm’in sınırlı ve uygulanabilir bir versiyonu olan Anadoluculuk veya Türkiyecilik fikrini benimsemiştir. 1928 yılında Türkleştirme kitabını yayınlamış, Türk Yahudilerinin gönüllü asimilasyonunu savunmuştur.²⁰ Tekinalp bu dönemde tıpkı Gökalp gibi ırktan ziyade iradi unsurlara vurgu yapan bir Türklük tanımı geliştirmiş, Türk vatandaşlarının tümünü kapsayan bir Türklük tanımı üzerinde durmuştur.²¹

¹³ Cevriye D. Güneş. “Tekinalp (Moiz Kohen 1883-1961)”. *Tanzimattan Günümüze Türk Düşüncesi* Cilt 4-a İçinde. Süleyman Hayri Bolay (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, (2015): s. 2416.

¹⁴ Paul Risal, “Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar”, *Türk Yurdu*, (21), 23 Ağustos 1328 (5 Eylül 1912), Türk Yurdu I, Ed. Murat Şefkatli, Tutibay Yayınları, 1998, s.351-352.

¹⁵ Kenan Demir, “İktisadiyat Mecmuası ve Osmanlı Devleti’nin Ekonomik Sorunları.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), (2023): s. 628.

¹⁶ Ümmet Erkan, *Türk Yurdu Dergisinde Milliyetçilik (1911-1931)*. Ankara: Akademisyen Yayınları, 2020, s. 237-245.

¹⁷ Moiz Kohen, *Türkler Bu Muharebede Neler Kazanabilirler?* İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi, 1330.

¹⁸ Jacob M. Landau, *Tekinalp, Bir Türk Yurtseveri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s. 52.

¹⁹ Mohiz Kohen, a.g.e., s. 1-2.

²⁰ Mehmet Özden, a.g.e., s. 50.

²¹ Murat Kılıç. “‘Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, (2010): s. 167-191.

Tekinalp Türk Kültür Cemiyeti'nin kuruculuğunu yapmış ve 1936 yılında ise Kemalizm kitabını tamamlamıştır. Bu kitap Cumhuriyet Halk Partisi tarafından çok beğenilmiş, istifade edilmesi için halkevlerine dağıtılmış ve Fransızcaya çevrilerek yurt dışında bastırılmıştır. Kemalizm'i daha önceki reformist hareketlerden ayıran yazara göre Kemalizm ilk olarak teokratik bir yönetime karşıdır. İkinci olarak Batılılaşmayı milli bir hedef haline getirmiştir. Üçüncü olarak da bunu yaparken Türk inkılabının kurucu öğelerine dayanmıştır. Bu yönüyle Kemalizm yeni bir Türk devleti inşasıdır.²² Tekinalp 1956 yılında emekli olduktan sonra Fransa'nın Nice kentine yerleşmiş ve burada 1961 yılında ölmüştür.

Tekinalp'ın 1912 yılında Fransızca olarak yayınladığı "Türkler Milli Bir Ruh Arıyorlar" makalesi, Türk Yurdu dergisinin 21. sayısında Yusuf Akçura'nın tercümesi ile yayınlanmaya başlamıştır. Öncelikle bir durum saptaması yapan Tekinalp, Türklerin geri kalmasının nedenlerine odaklanmıştır. Ona göre bunun asıl nedeni İmparatorluğun ağır yükünün Türklerin sırtına yüklenmesiydi. Ülkenin hakimi olan Türkler ağır vergiler altında ezilmiş, uzun süren askerlik görevi sonunda büyük bir yıkım yaşamıştır. Oysa devletin gayrimüslim unsurları bu süre zarfında ticaret, zanaat ve üretimle meşgul olup zenginleşmiştir. Milli bilince sahip gayrimüslimler kendi okullarını kurmuş, kendi milli iktisadını yaratmış ve zenginleşmiştir. "Hıristiyanlar yükseldikçe, her türlü yardımdan mahrum, istibdadın pençesine ümitsizce metruk Türkler alçalıyor, ayakta düşüyorlardı. Korkunç fatih, kendi mülkünden bile kovuluyordu. Birbirinin mukabili cihetlerden ilerleyen iki kavim, fatihleri Anadolu'nun ortalarında yığılmaya icbar ediyordu: Adalardan gelen Rumlar, Türk elinden sahili alıp Türkü Anadolu'nun tozlu yaylalarına, çorak çöllerine atarken İngiltere şehirleriyle münasebat-ı ticariyeleri [ticari ilişkileri] sayesinde zenginleşip sarraflık eden Ermeniler de şark tarafından ona yolu keserler ve onu geriye iterler."²³

Tekinalp'ın bu satırları yayınladığı yıllar Balkan Savaşlarının hemen öncesidir. Yaklaşık bir ay sonra 7 Ekim 1912'de Balkan Savaşları başlamıştır. Türkler yüzlerce yıldır yaşadıkları Balkan coğrafyasından göçe zorlanmıştır. Bu durum Türkler arasında milli bilincin daha fazla gelişmesini sağlamıştır. Tekinalp sözlerine Türklerin geri kaldıklarını fark edince bazı reformlar yapmaya çalıştıkları ile devam ettirmiştir. III. Selim'le başlayan reformların amacı Avrupa'yı model alma, ondan olabildiğince yararlanmaktı. Fakat reform programları pek erken ve aceleyle getirildiği için başarısız olmuştur. Reformların zamana ihtiyacı vardı. Fakat Osmanlılar ülkeyi bir an önce medeni milletler seviyesine çıkarmayı amaçlıyordu. Tanzimatçı paşaların başarısızlığını gören II. Abdülhamit ipleri eline almış ve ülkeyi otuz üç yıl demir yumrukla yönetmiştir. II. Abdülhamit dönemiyle beraber Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da itibarı sarsılmıştır. Bu olumsuz gidişata son verme niyetinde olan Jön Türkler iktidarı ele geçirip meşrutiyeti ilan etmiştir. Tekinalp yakın dost çevresinin de içinde bulunduğu Jön Türklerle büyük bir saygı beslediğini de inkar etmemiş, onları kurtarıcı olarak selamlamıştır. "Bunların muhteşem cüretleri, bir müddet için iştilmedik bir zafer temin etti. Asırlarca yaşamış, muazzam ve müthiş binâ-yı istibdadı [istibdat binasını], adeta bir kuvve-i sehharane ile deviren kahramanları, bütün cihan hayretle alkışladı."²⁴

Tekinalp'a göre II. Meşrutiyetle beraber baskı devri sona ermiş, yeni bir devir başlamıştır. Baskı ve zulümden kurtulan bütün Osmanlı tebaası Osmanlılık kimliği etrafında birleşmiştir. Padişahın yetkileri sınırlandırılmış, Osmanlılar arasında kardeşlik ve birlik egemen olmuştur. Kanun önünde herkes eşit hale gelmiştir. Osmanlı devletini oluşturan farklı cemaat ve sosyal gruplar, aralarındaki farkları bir kenara bırakarak devleti savunmak amacıyla ortak karar

²² Murat Kılıç, "Tekinalp (1883-1961)". <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekinalp-1883-1961/>

²³ Paul Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 21, 23 Ağustos 1328 (5 Eylül 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998; s. 351-352.

²⁴ P. Risal, a.g.m., s. 353.

birliği yapmıştır.²⁵ Bu, iyimser dűřüncelerin kısa süre sonra bořa çıktığını bizzat Tekinalp da görmüştür.

Meřrutiyet sonrasında oluşan durumu eski ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen ve güçlü bir milli bilince sahip toplumlar bir fırsat olarak görmüştür. Teşkilatlanmalarını tamamlamış ve isyana hazır hale gelmişlerdir. Bu durum Türklerin kendilerini yok olma mücadelesi içinde görmelerine yol açmıştır. Bu koşullar altında Osmanlılık politikası başarısız olmuştur.²⁶ Bunun üzerine Türkler kendi kaderlerini Panislamizm'e bağlamıştır. Avrupa yayılcılığı karşısında yegane tutamak olarak Müslüman birliğine sarılmışlardır. Bütün Müslümanların Avrupa emperyalizmine karşı birleşmeleri gerektiği dűřüncesi toplum ve aydınlar arasında kabul görmüştür. 250 milyonluk İşlam alemi Batı karşısında bir siper hattı olabilir. Bu fikri politik bir hamleye dönüştüren Sultan II. Abdülhamit olmuştur.²⁷ Tekinalp'a göre İşlam dini milliyet fikrine muhalifti. İşlam için bütün Müslümanlar eşitti ve milliyet farkının bir önemi yoktu. İşlam'ın birleştirici şemsiyesi de bazı Müslüman milletler tarafından kabul edilmedi. Ona göre buna ilk karşı çıkan Arnavutlar oldu. Onlar kendi milli devletlerini kurdular. Arap alfabetesini terk edip, Latin alfabetesine geçtiler. Yemen'deki Müslümanlar ve Lübnan'daki Dürziler de bu fikre sıcak bakmadı ve Osmanlı Devleti'ne isyan ettiler.²⁸ Tekinalp bu satırları kaleme aldığında Arap isyanı henüz başlamamıştı. Arnavutlardan sonra Arapların da isyan etmesi İşlam birliği idealeine büyük bir darbe vurmuş oldu.

Esasen Tekinalp'ın de vurguladığı gibi milliyetçilik Avrupa'da sekülerleşme ile at başı gitmiştir. Ulus devlet fikri teokratik ve monarşik devlet dűřüncesine karşıdır. İki de Orta Çađ'ı temsil eder. Aristokrasi ve kilisenin temsil ettiği eski Avrupa fikrine karşı millet fikri burjuvazi, iřçi sınıfı, köylüler ve en önemlisi yurttaşlara dayalı bir rejimdir. Fransız milliyetçiliğindeki gibi iradi unsurlara vurgu yaptığı gibi Alman kültüralist ve etnik milliyetçiliğinde olduğu gibi kan bağına da dayanır. Ama hemen bütün milliyetçilikler seküler bir toplum inřa etmeyi amaçlar. Eski teokratik ve aristokratik ayrıcalıklara karşıdırlar. Milletten en kadim zamanlarını ortaya çıkararak vurguyu dinden ziyade milliyete yaparlar.

Tekinalp'a göre Türkler Osmanlılık ve İşlamlık fikirlerinin başarısız olması üzerine Türk milliyetçiliğine yöneldiler. Hristiyanlar Türklerle beraber olmak istemiyordu, Türk olmayan Müslümanlar da bu fikre sıcak bakmıyordu. Geriye yegane çözümler olarak Türk milliyetçiliği kalmıştı. Türkçülük başvurulan son çareydi. İmparatorluğu kurtarmak için kendi varlığını, kendi etnisitesini gizleyen Türkler kendi kaderlerine sahip çıkmaya başlamıştır. Ona göre bu fikrin en önemli savunucusu Yusuf Akçura'dır. İşlamlık ve Osmanlılık fikrinin iflas ettiğini savunan Akçura, Türk Derneği isimli bir cemiyet kurmuş fakat bu derneğin ömrü kısa olmuştur. Bu derneği Türk Yurdu Derneği izlemiştir. Bu dernek de Türk Yurdu dergisini çıkarmaya başlamıştır. Türk Yurdu dergisi Türk milletinin iktisadi yapısı, tarih ve geçmişi, dil ve adetlerini, edebiyatını ve ahlaki yapısını konu edinmektedir. "İrkin sağlam ruhunu, sade fakat mert ve necip hissiyatını gösteren hikâyecikler neşrolunuyor. Mehmed Emin ile diğer şairler, Türklerin saf sahra hayatlarını, er ve asker tabiatlarını terennüm ediyorlar. Turan'ın aslı tipleri, çağlayan dereler kenarına nadir ağaçlı ormanlar yanına kurulmuş baba çadırları, üzerlerinde at ve koyun sürüleri otlayan yüksek otlu çayırlarda ecdat kabilelerin yavaş yavaş göçmeleri, bütün mirasları can çekişen atanın elinden teslim alınmuş yalın kılıçtan ibaret eski

²⁵ P. Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar II", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 22, 6 Eylül 1328 (19 Eylül 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 365.

²⁶ P. Risal, a.g.e., s. 366-367.

²⁷ P. Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar III", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 23, 20 Eylül 1328 (3 Ekim 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 385.

²⁸ P. Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar IV", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 24, 4 Teşrinievvel 1328 (17 Ekim 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 407.

Türklerin yenilmez şecaatleri, nihayetsiz fedakârlıkları, o şiirlerde hatırlatılıyor, ihya olunuyor."²⁹

Tekinalp'a göre Türklerin geri kalmasının asıl nedeni milli bilinçten yoksun olmalarıdır. Türk aydını, Türk devlet adamları yerli ve milli olan her şeye düşmandır. Onlar bu millete yabancıdır. Kendi milletine Avrupa'nın gözlükleri ile bakar, kendi milletini aşağı ve geri görürler: "Onlar Türkün avamına, Türkün âdâtına [adetlerine], hâsılı yerli her şeye hakaret gözüyle bakarlar. Türk musikisinden müteneffirdirler [nefret ederler], Karagöz oyununu barbarlık bulurlar. Millet şiarından kaçarlar, ecnebilerle düşüp kalkmaya can atarlar. Onların nazarında zarafetin en yüksek derecesi, ecnebiler tarafından verilmiş balo ve suarelere gitmek üzere smokin (siyah çuhadan dikilmiş bir nevi İngiliz mintanı) giymektir. Kendilerine incelmış Avrupalı süsü verirler, kabul olundukları salonlarda görüp bayıldıkları şık mösyölere benzemek için ellerinden ne gelirse hepsini yaparlar, lisanlarını "monşer" ve emsali bir sürü Fransız sözlerle karma karışık ederler..."³⁰ Tanzimat sonrası Türk aydınının belirgin tiplmesi olan ve Türk romanlarına da konu olan sahte Batılılaşma, yabancılaşmayı Tekinalp çok veciz bir biçimde özetlemiştir. Onlar milletini geliştirme yönünde hareket edecek yerde Batı'ya züppece özentisi duyar ve kendi halkından nefret ederler. Onlar için bütün gelişme Avrupa'dadır. Türk milleti ise cehalet, karanlık ve derin bir uykudadır. Halbuki bütün ulus inşasında aydınlar halka gitmiş, onun dil, kültür, medeniyet ve ananesini yüceltmıştır.

Tekinalp'a göre Türkçülük fikri büyük bir ilgi sahası haline gelmiştir. Memurlar, devlet adamları, öğrenciler, bu yeni fikir etrafında bütünleşmiştir. Fakat halk bu konuda yeterince bilgilendirilmemiştir. Bunun için halkın ikna edilmesi gerekir. Akçura ve Ağaoğlu verdikleri konferanslarla bir ilgi yaratmaya çalışmaktadır.³¹

Tekinalp'ın vurguladığı başka bir nokta dilimizin Arapça ve Farsça altında ezilmesidir. Dilde sadeleşme, halk Türkçesinin model alınması, ortak bir yazı dilinin geliştirilmesi konusu esasen Genç Kalemler, Türk Yurdu, Halka Doğru gibi dergilerde bir süredir tartışılmaktadır. Genç Kalemler dergisinde Yeni Lisan hareketi ile başlayan dilde yenilenme hareketinin temel amacı Türkçeyi anlaşılabilir hale getirmek, dil üzerinde karmaşa yaratan Arapça ve Farsça terkipleri, edatları, cümle yapılarını temizlemektir. Ortak bir dil için de İstanbul Türkçesinin baz alınması kararlaştırılmıştır.³² Bunun için dildeki Arapça ve Farsça tanımlamalar, edatlar atılmalı, Türkçe karşılığı olan kelimeler bırakılmalı, yazı dilinde milli ve basit bir gramer takip edilmelidir.³³ Tekinalp'a göre Arapça ve Farsça etkisi altında yozlaşmış Türkçe ile anlaşmak, duygularını paylaşmak mümkün değildir. Bu dil tıpkı kozmopolit Osmanlı milleti gibi içinde pek çok unsur barındırır ve bu yüzden de milli bir dil değildir. Türklerin acılarını haykırmak için bile bir dili yoktur."³⁴

Tekinalp'a göre Osmanlı aydınları ilk iş olarak bu dil birliğine odaklanmalıdır. Geçmişte Şinasi bunun için Tasviri Efkar gazetesini çıkarmış, Namık Kemal aynı çabayı sürdürmüştür.

²⁹ Paul Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VI", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 26, 1 Teşrinisani 1328, Türk Yurdu II, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 45.

³⁰ Paul Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar IV", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 24, 4 Teşrinievvel 1328 (17 Ekim 1912), Türk Yurdu I, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 408.

³¹ Paul Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VIII", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 28, 29 Teşrinisani 1328, Türk Yurdu II, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 68.

³² Anonim, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, Cilt 2, Sayı 1, s. 3.

³³ Paul Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar", *Türk Yurdu*, 27, 29 Kasım 1912, Türk Yurdu II, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 54.

³⁴ P. P. Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar IV", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 24, 4 Teşrinievvel 1328 (17 Ekim 1912), Türk Yurdu I, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 409.

Şemsettin Sami ise Osmanlı dilinin ilk sözlüğünü kaleme almıştır. Cevdet Paşa Türk dilinin gramer kurallarını düzenlemiş, Bursalı Tahir Bey ilim tarihinde Araplaşmış bazı unsurların Türk menşeyini ortaya çıkarmış, Necip Asım gibi dilbilimciler ise eski Türk dillerinden Çağatay lehçesini incelemiştir. Bütün bu çabalar Türkçenin yeniden güçlenmesine olanak sağlamıştır.³⁵ Dilin sadeleştirilmesinin nasıl olması gerektiği konusunda bazı görüşler daha keskin bir tutum almıştır. İkdam gazetesi başyazarı olan Cevdet Bey, dildeki bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılması fikrini öne sürmüştü fakat bu fikir dilin zengin geçmişini ve kelime hazinesini daraltacağı eleştirileri gelmiştir. “Lâkin bu hareketten doğan mahsulâtın azlığı, tasfiyecilerin büyük hata etmiş olduklarını gösterir, Bir edebiyatı birkaç yüz kelime ve onların İfade edebildikleri sade ve safdilâne efkâr ile gıdalandırmak, yaşatmak imkân haricindedir.”³⁶

Tekinalp Türklük etrafında yeni bir hayat inşası fikrinin Türkler arasında bir heyecan yarattığını savunmuştur. Nietzsche, Gobino, Gustave Le Bon, Bergson, Durkheim gibi isimlerin Osmanlı aydınları tarafından keşfedilmesi ile ümitsizliğin yerini ilerleme, tekamül ve medenileşme alacağını belirtmiştir. Fakat bunun için ciddi bir mücadele gerekmektedir. Ahrar Fırkası Genel Başkanı Ali Kemal gibi bu yenilenmenin istenileni veremeyeceği fikrindedir. Onlar için Batılılaşma dışında bir seçenek yoktur.³⁷ Yeni Hayat fikri Gökalp’ın da Selanik’te çıkan Genç Kalemler dergisinde desteklediği fikirlerden biridir. Gökalp Genç Kalemler dergisindeki yazılarında II. Meşrutiyet’in beklenen değişimi sağlaması için bunun toplumsal hayatı da içine alacak biçimde genişlemesi gerektiğini savunmuştur.³⁸ Gökalp için yeni hayat milli bir hayattır. Toplumun milli değerler etrafında yeniden şekillendirilmesidir. Nitekim Tekinalp, Yeni Hayat fikri içinde Ziya Gökalp, Alfred Foye, Gustave Le Bon ve Emile Durkheim gibi isimleri saymıştır. Yeni Hayat fikrinin temelinde de Türk milletine yeni bir ruh aşılama fikrinin olduğunu dile getirmiştir.³⁹

Tekinalp Türk milliyetçiliği fikrinin Anadolu’da yaşayan Türk dışındaki Müslüman unsurlar tarafında da kolayca benimseneceği görüşündedir. “Yeni hayat temsilci temayüllerden mahrum olmakla beraber, yavaş yavaş, Türkiye'nin ayrı ayrı ırktan olan Müslümanlarını da kazanıyor. Göçebe Kürtler, muti olmayan Lazlar, Osmanlı Avrupası'nın dinleri kavi olan Müslümanlaşmış Ulah, Rum ve Bulgarları, Türk müşterek vicdanı kuvvetlenmekte devam ettikçe, az zamanda temessül edeceklerdir. Bu ahalinin, kendilerince malûm bir mazileri, marifetleri ve mümtaz bir kısımları yoktur. Zaten kendileri çığırından çıkmış olan Türkler, şimdiye kadar onları temsile teşebbüs etmediler. Mevcudiyetlerinin müteferrik olduğu şehirlerde, bu Türk olmayan Müslümanlar, memleketlerinden ayrılmış ve memur yahut tüccar olmuş Arnavutlar gibi, bütün bütün fatihlik seciyesini takınıyor, lisanlarını, adetlerini bırakıyorlar. Onları Türklerden ayırt etmek mümkün değildir... Bununla beraber, Türk nüfuzuna karşı mukavemet edemez.”⁴⁰

Fakat her şeye rağmen Türkçülük fikri Tekinalp’a göre yenidir. Anadolu halkının bu fikre sıcak bakmasını sağlamak için çok çaba ve sabır gerekir. Halka giderek, okur yazarlık arttırılarak bir milli bilinç inşası gerçekleştirilebilir. Eğer bu başarılı olursa Arap, Arnavut gibi

³⁵ Paul Risal, “Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VI”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 26, 1 Teşrinisani 1328 (14 Kasım 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 43.

³⁶ Paul Risal, a.g.e., s. 43.

³⁷ Paul Risal, “Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar V”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 25, 18 Teşrinievvel 1328 (31 Ekim 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 22.

³⁸ Ziya Gökalp, “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler,” *Genç Kalemler*, 24 Nisan 1912, 138.

³⁹ Paul Risal, “Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VII”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 27, 15 Teşrinisani 1328 (28 Kasım 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 55.

⁴⁰ Paul Risal, “Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VIII”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 28, 29 Teşrinisani 1328 (12 Aralık 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 69.

milletlerin ayrılıkçı eğilimlerinin artmasına engel olunabilir. Bunun için de Ziya Gökalp, Doktor Nazım, Doktor Hüsnü gibi İttihat ve Terakki üyeleri yoğun bir gayret göstermektedir. Türkçülük Osmanlıcılığın yerini alacaktır. Türkçülüğün radikal bir karakter taşımadığını da vurgulayan Tekinalp, Türk milliyetçiliğinin imhacı, yıkıcı ve bölücü olmadığına vurgu yapmıştır. Irka değil iradi unsurlara dayanır. Türk milletinin yegane kurtuluşu bu fikirdedir. “Memleketin Türk olmayan unsurları nasıl düşünürlerse düşünsünler Türkçülük hissi meşrudur. Dövüşmeyi ve ölmeyi bilen Osmanlı kavmi, hayata müştaktır. Vaktiyle ikinci Sultan Mahmut zamanında teşebbüs edilen teceddüt işini bitirmek istiyor. Yıldız müstebitlerini tahtlarından İndirdikten sonra bir millet olmaya çalışıyor, Siyasî inkılâbından sonra içtimaî inkılâbını vücuda getirmek istiyor.”⁴¹

Ziya Gökalp'ın Hayatı Ve Düşünceleri

Ziya Gökalp'ın etki gücü ve fikirleri onun ismi çevresinde bir efsane oluşmasına neden olmuştur. Baltacıoğlu büyük adamların etrafında oluşan sis perdesinin onların asıl fikirlerinin anlaşılmasını zorlaştırdığını dile getirmiştir. Ona göre Gökalp'ı incelerken yaşadığı dönemi göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar göz önünde bulundurulmazsa karşımıza fikirleri arasında tutarlılık bulunmayan bir düşünür imgesi karşımıza çıkabilir.⁴² Nitekim onun sistem kurmaktan uzak, eklektik ve dağınık bir düşünce dünyası sahibi olduğunu iddia eden görüşler öne sürülmüştür. Gökalp'ın beslendiği Bergson ile sosyolog Emile Durkheim'in da sistem kuran bir düşünür olmadığına vurgu yapılmıştır. Heyd ise Gökalp'ın etrafında oluşturulan efsanelerden uzak tarafsız analizlerin yetersizliğine vurgu yapmıştır. Bu araştırmalar çoğu zaman makale ve kitaplarının yeniden basımı, dost sohbetleri gibi çalışmalardır ve analitik olmaktan uzaktır.⁴³

Cahit Tanyol ise Gökalp'ı bu eleştirilerin aksine sistemli düşünceyi kuran isimlerden biri olarak selamlamıştır. Yerli düşüncenin her kapısı ona açılmaktadır. Onun adı gönüllere kazınmış, Anadolu'nun her köşesinde onun adı terennüm edilmiştir.⁴⁴ O hem yerli hem de Avrupalı olmayı başarabilmiş ender düşünürlerden biridir. Onda bilginlik ve ahlak kahramanlığı iç içe geçmiştir. Kaçmazoğlu'na göre de Türkiye'nin en çok okunan sosyoloğu olan Gökalp pozitivist sosyoloji geleneğine dayanarak tarihe dayalı bir sosyolojik analiz geliştirmiş, Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun bir sosyoloji yapmaya çalışmıştır.⁴⁵

Ziya Gökalp 1875 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Diyarbakır bu dönemde hükümet kaçınlarının, azınlıklar ve bazı Kürt ayrılıkçıların sığınma yeridir. Şehre bazı Jön Türklerin de sürgün edilmesi, şehrin fikir hayatını değiştirmiştir. Gökalp'ın ailesi Çermik'ten birkaç kuşak önce Diyarbakır'a gelip yerleşmiş, devlet kademelerinde görevler üstlenmiştir.⁴⁶ Aileye müftüzâdeler denilmektedir. Gökalp'ın dedesinin babası II. Mahmut döneminde müftülük yapmıştır. Dedesi Mustafa Sıtkı ve babası Tefik Efendi de devlet hizmetinde bulunmuştur. Babası Tefik Efendi'nin onun yetişmesinde ciddi katkısı olmuştur.⁴⁷ Annesi de Pirinçizâdeler

⁴¹ P. Risal, a.g.e., s. 70.

⁴² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1966, s. 8-9.

⁴³ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Kökenleri*, Kadir Günay (Çev.), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. 13.

⁴⁴ Cahit Tanyol, “Ziya Gökalp'ın Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı,”. *Sosyoloji Dergisi*, 19-20, (1966): s. 265.

⁴⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999. s. 9-11.

⁴⁶ Uriel Heyd, a.g.k., s. 25.

⁴⁷ Emre Kongar, “Ziya Gökalp (1875-1924)”, *Türk Toplum Bilimcileri İçinde*, Emre Kongar (Haz.). İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012, s. 29.

adıyla anılmaktadır. Dayısı bir dönem Diyarbakır Belediye Başkanlığı yapmıştır. II. Abdülhamit rejimi baskısından en az hasar ile kurtulmasında dayısının ciddi emeği olmuştur. Babası da onun Namık Kemal gibi bir vatan sevdalısı olmasını istemiştir.

Gökalp Diyarbakır'da bulunurken Doktor Abdullah Cevdet ile tanışmıştır. Abdullah Cevdet Jön Türk hareketine daha öğrencilik yıllarında katılmıştı. Amacı materyalist düşüncesini yaymaktı.⁴⁸ Abdullah Cevdet Türkiye'de biyolojik materyalizm düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biridir. Cevdet aynı zamanda telifçi bir Batılılaşma yerine topyekun bir Batılılaşma taraftarıdır. "... Biz Müslüman damarlarına yeni bir kan akıtmak vazifesini üstümüze alıyoruz, progresif prensipleri bizzat İslam müesseselerinde aramalıyız ve İslam'da bu müesseseler çok sayıda mevcuttur..."⁴⁹ Abdullah Cevdet doğal seleksiyon görüşünü Osmanlı toplumuna anlatmaya çalışıyordu. "Doğal eleme"nin toplumda bir çeşit "elite" yönetimi doğuracağına inanıyordu. Bu biyolojik "elite"nin toplumsal gelişmenin sağlanması için gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu "elite"nin özellikleri tamamen biyolojiktir ve az gelişmiş bir ülke aydını için temel görev bu özelliklere sahip olanları ortaya çıkarmaktır. Kafatası ve beyin büyüklüğü, zekâ seviyesi hep biyolojik yapıya göre açıklanıyordu. Abdullah Cevdet'e göre beynin eğitim yoluyla büyütülmesi de söz konusuydu. Bunun için eğitim büyük önem verilmeliydi.⁵⁰

Gökalp Diyarbakır'da kaldığı süre boyunca kabına sığmamış, yeni arayışlar peşinde koşmuştur. İstanbul gibi düşünce dünyasının merkezi olan bir şehre gidip kendini geliştirme isteği duymuştur. Bu dönemde babasının kaybı, ailenin maddi sorunlarının artmasına yol açmıştır. Fransızca, amcası Hasip Bey'in desteği ile de Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Gökalp'in bir yanında Doğu medeniyeti ve onun kökleri, öbür yanında ise bir ışıldak olarak Batı medeniyeti yer almıştır. Bir yanda Diyarbakır'ın geleneksel düşünce yapısı, öbür yanda ise Abdullah Cevdet ve Dr. Yorgi Efendi'nin Batılı pozitivist ve materyalist fikirleri onun düşünce dünyasında derin kırılmalar yaratmış, bu nedenle intihara dahi kalkışmıştır.⁵¹

Gökalp sonunda bir yolunu bulup İstanbul'a gelmiştir. Burada kendisine yatacak yer verecek tek okul Baytar Mektebi olduğu için buraya kayıt yaptırmıştır. Hayvan biyolojisini inceleyen bir bilimden toplumsal hastalıkları teşhis edecek sosyoloji bilimine geçiş yapacaktır.⁵² Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenleri ile tanışmıştır. 1898 yılında artan rejim baskısı yüzünden göz hapsine alınır. İstanbul'a geri döndükten sonra yapılan bir aramada mektupları bulunur ve 10 ay Taşkışla Hapishanesi'nde mahpusluk yapar. Bu sırada Naim Bey adlı bir mahpus arkadaşı ile tanışır. Naim Bey Türk toplum yapısına onun dikkatini çekmiş ve yakında başlayacak II. Meşrutiyetle beraber halkın aydınlatılmasının elzem olacağını söylemiştir.⁵³ Belli ki bu düşünce Gökalp'in Meşrutiyet sonrası aktif olarak görev alacağı eğitim faaliyetlerinin de fikri temellerini atmıştır. Hapis hayatı sonunda yeniden Diyarbakır'a dönen Gökalp bu dönemi de inceleme ve araştırmaları için kullanmıştır. Özellikle Fransız felsefesi ve sosyolojisine ilgi duymaya başlamıştır. Burada siyasi faaliyetlerden de uzak durmamış, İbrahim Paşa isimli şahsın Diyarbakır'dan sürülmesi için bir eylem organize etmiştir.⁵⁴

⁴⁸ Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981, s. 273.

⁴⁹ Akt. Şükrü Hanioğlu, a.g.e., s. 131.

⁵⁰ Akt. Şükrü Hanioğlu, a.g.e., s. 15-18.

⁵¹ Uriel Heyd, a.g.e., s. 30.

⁵² Ziya Gökalp, *Makaleler I*, Şevket Beysanoğlu (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 9.

⁵³ Uriel Heyd, a.g.e., s. 34-35.

⁵⁴ Emre Kongar, a.g.e., s. 30.

Gökalp'in hayatını değiştiren olay Temmuz 1908'de yeniden ilan edilen II. Meşrutiyet'tir. Gökalp İttihat ve Terakki Cemiyetinin Diyarbakır, Bitlis ve Van illeri müfettişliğine tayin edilir. Burada 31 Mart Vakası'nın Diyarbakır'daki unsurlarının bastırılmasında görev alır ve akabinde cemiyetin daveti ile Diyarbakır'dan ayrılp Selanik'e gider. Diyarbakır'daki yazılarında yaşadığı bölgenin de etkisi ile Osmanlıcıdır.⁵⁵

Selanik'te bulunduğu dönem onun fikirlerinde derin değişimler yaratır. Bunda Selanik'in kozmopolit toplum yapısının da etkileri olmuştur. İmparatorluğun en batı ucundaki şehirlerinden olan Selanik, Batılı bir şehir hüviyetindedir. Şehirde Rum, Türk, Yahudi, Bulgar, Sırp vb. birçok etnik grup ve dini cemaat bulunmaktadır. Selanik Osmanlı ticaretinin ve üretiminin de önemli bir kısmını tek başına karşılamaktadır. Selanik aynı zamanda İmparatorluğun Batı'ya açılan bir penceresidir. II. Abdülhamit baskısından kaçan birçok muhalif buraya sığınmıştır. Şehrin özgürlükçü ve Batılı havası Gökalp'ı da etkilemiştir. Gökalp ilk olarak 1911 yılında İttihat ve Terakki liselerinde sosyoloji dersleri vermeye başlamış, Durkheim'a ilgisi artmıştır. Aynı yıllarda dil ve kültürde Türkçülük fikirlerinin temsilciğini yapan Genç Kalemler dergisinde yazılar yazmıştır.

Gökalp'in Genç Kalemler dergisinde yazdığı en önemli makalelerden birisi "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" şeklinde yer almıştır.⁵⁶ Ona göre siyasi inkılap yapılmıştır fakat bizi bekleyen asıl inkılap sosyal inkılaptır. Ona göre sosyal inkılap eski hayatın yerine yeni bir hayat inşa etmektir. Bu yeni hayat da yeni bir aile yapısı, yeni bir iktisat, yeni bir felsefe ve sanat demektir. Yeni hayat eski hayatı bütünüyle inkar etmeyecek, ondan yararlanacaktır. Yeni hayat, yeni bir hareket olacaktır. Bunun henüz bir programı olmadığını da belirtir. Bu zaman içinde oluşacaktır. "Yeni Lisan" başlıklı yazısında da Türkçenin gramer yapısı ve söz diziminden söz etmiş, her dilin kendine özgü bir musikisi olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre bir dil başka bir dilden kelimeler alabilir. Fakat bunu olduğu gibi almak yerine kendi formuna uygun hale getirir, bu kelimeler halk dilinde şekillenir ve tamamıyla bu dilin olur.⁵⁷

Balkan Savaşları sonrasında Selanik kaybedilmiş, İttihatçılar İstanbul'a dönmüştür. Gökalp bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi Merkezi İdare Heyeti içinde bulunmaya devam etmiş eğitim ve doktrinasyon çalışmalarını sürdürmüştür. Herhangi bir siyasi görevi kabul etmemiştir. Dönemin Türk milliyetçisi dernek ve dergilerinde yazılar yazmaya başlamıştır. Türk Ocağı idare kuruluna seçilmiş, Türk Ocağı'nda sosyoloji dersleri vermiştir. ⁵⁸ Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" isimli ünlü makalesini Türk Yurdu dergisinin 35. sayısından itibaren yayımlamaya başlamıştır. Türk milliyetçiliği ve dönemin entelektüel fikir hareketlerinin bir analizini ve sonrada bunlar arasından eklektik bir seçimle bir orta yol bulma amacını taşıyan bir çabanın ürünü olan bu makaleleri Türk milliyetçiliğinin sosyolojik bir analizi ve gerçekçi bir değerlendirmesidir.⁵⁹

Gökalp 1914 yılında İstanbul Darülfünun'da ilmi içtima (sosyoloji) dersleri vermeye başlamış, sosyoloji kürsüsünü kurmuştur. Bu kürsüdeki derslerini tutuklandığı 1919 yılına kadar sürdürmüştür. Gökalp, Türk Yurdu dışında, Halka Doğru, İslam Mecmuası, Milli Tettebular Mecmuası ve İçtimaiyat Mecmuası'nda yazılar yazmıştır. Ayrıca 1914-15 yılında "Kızıl Elma" ve 1918 yılında "Yeni Hayat" isimli kitaplarını yayımlamıştır. Türk Ocaklarının 1918 yılındaki kurultayında Halide Edip ile birlikte Ocağın yayılma hedeflerinin Anadolu ile

⁵⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 48.

⁵⁶ Ziya Gökalp, "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler," *Genç Kalemler*, 2 (8), 1911, s. 138-141.

⁵⁷ Ziya Gökalp, "Yeni Lisan," *Genç Kalemler*, 2 (5), 1911, s. 61-64.

⁵⁸ Anonim, "Türk Ocağının Derneği", *Türk Yurdu*, 28 Teşrinisani 1329 (11 Aralık 1913), s. 110.

⁵⁹ Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak I", *Türk Yurdu*, 7 Mart 1329, (20 Mart 1913), s. 184.

sınırlandırılmasını teklif etmiş, Pantürkist bir milliyetçilikten, teritoryal bir milliyetçiliğe doğru kayma göstermiştir. Bu değişimde dönemin reel koşullarının Pantürkizmin gerçekleşmesini imkânsız hale getirmesi de önemli rol oynamıştır.⁶⁰

İstanbul'un işgali sonrasında üniversitedeki derslerini sürdüren Gökalp, İngilizler tarafından tutuklanmış ve Bekirağa bölüğünde tutuklu kalmıştır. Ardından diğer İttihat ve Terakki yöneticileri ile beraber Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Malta'da kaldığı yıllar boyunca da çalışmalarını sürdürmüş, burada konferanslar vermiştir.⁶¹ Anadolu'da başlayan milli mücadele onu heyecanlandırmış ve Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması ile 1921 yılında serbest bırakılmış ve yurda dönmüştür. Eski İttihatçı arkadaşlarının telkinlerine kulak asmayarak, iktidar mücadelesinden uzak kalmayı seçmiş, Diyarbakır'a dönmüştür. Burada Küçük Mecmua isimli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu yıllarda Ankara'dan bir görev verilmemesinde İttihatçılar karşı oluşan kuşkuların etkisi olmuştur. Fakat bir süre sonra 1922 yılında Ankara'dan kendisine Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı görevi verilmiştir. Ardından 1923 yılında yapılan seçimlerde Diyarbakır milletvekili seçilmiştir.⁶² Akademik faaliyetlerini sürdürmüş, Türk Medeniyet Tarihi I kitabını yazmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra hastalanmış ve İstanbul'daki Fransız Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştır. M. Kemal'in tedavisini yurt dışında sürdürmek için gerekli izni vermesinden birkaç gün sonra 25 Ekim 1924 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Onun ölümü Türk basınında geniş bir yer bulmuştur. Öğrencilerinden biri olan ve ondan sonra İstanbul Sosyoloji kürsüsünden dersler veren Necmettin Sadak Akşam gazetesinde yer alan yazısında Gökalp'ın "ilmi içtimaiyat" biliminin Türkiye'ye sokan, Türkiye'nin sorunlarına uygulayan bir bilim adamı, Türk harsının kurucusu olduğunu söylemiştir.⁶³ "Tevhid-i Efkar" ise Ziya Gökalp'ın bilim adamlığı, çalışkanlığı ve üstün kişilik özelliklerini övmüştür. Onun kaybının yaratacağı boşluğun büyük olacağı ifade edilmiştir.⁶⁴ Yunus Nadi Gökalp'ın ardından şunları söylemiştir: "Ziya Gökalp, kelimenin hakikî manasıyla âlim, yani ilme mutasarrıf ve hâkim idi. Türkiye Ziya Gökalp'ın şahsında hakikî olarak en büyük âlimini kaybetmiştir. Farkında olalım ve tekrar edelim ki dün Türkiye'de bir kâinat yıkılmıştır. Aziz Türkiye'mizin son zayıfatı içinde Ziya Gökalp'ın ufulü [ölümü] maatteessüf telâfisi hemen hemen gayr-i mümkün olanıdır. Onunla beraber yalnız onun feyizli başının hâkim olduğu bir marifet cihanı karardı."⁶⁵

Gökalp'ın ölümü üzerine Türk Ocağı'na ve ailesine pek çok taziye telgrafı ulaşmıştır. Bu telgraflardan birisi de Gazi Paşa'ya aittir. Hastalığı sırasında yattığı Fransız hastanesine Gazi Paşa şu telgrafı yollamıştır: "Rahatsızlığınızdan çok teessürle haberdar oldum. Sıhhat ve afiyetiniz haberine memleketçe intizar olunmaktadır. Süratle iade-i afiyetiniz için Avrupa'da tedavinize ihtiyaç varsa icap eden her şeyin tahsisini tekeffül ediyorum. Sıhhatiniz ve mahall-

⁶⁰ Anonim, "Türk Ocağı Kongresi II", *Türk Yurdu*, 15 Temmuz 1334 (1918), 251.

⁶¹ Ziya Gökalp, *Malta Konferansları*, M Fahrettin Kırzioğlu (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

⁶² Uriel Heyd, a.g.k., s. 45-46.

⁶³ Necmeddin Sadak, *Akşam*, 26 Teşrinievvel 1340 (26 Ekim 1924).

⁶⁴ Anonim, *Tevhid-i Efkar*, 26 Teşrinievvel 1340 (26 Ekim 1924).

⁶⁵ Yunus Nadi, *Cumhuriyet*, 27 Teşrinievvel 1340 (27 Ekim 1924).

i tedaviniz hakkında ışarınızı bekler, muhabbetkâr selâmlarımı beyan ederim efendim.”⁶⁶ Gökalp'ın vefatı ile de Gazi Paşa ailesine telgraf gönderip taziyelerini bildirmiştir.”⁶⁷

İstanbul Valisi, Maarif Vekili ve İsmet Paşa Türk Ocakları'nın birçok şubesi ailesine telgraf çekerek taziyelerini bildirmişlerdir. İlginç bir taziye telgrafı da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden gelmiştir. Meclis Başkan Vekili İsmet Bey'e gönderilen telgrafta şunlar ifade edilmiştir: “Merkez İcra Komitesi ve Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti İttihadı Hükümeti, tekmil bilgi ve dehâsını milletin istihlâsına [yardımına] sarf etmiş olan meşhur âlim Ziya Gökalp'ın vefatı dolayısıyla hissettikleri derin ve samimî ikdârı [üzüntüleri] Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisine arz etmeye beni memur etmiştir. İttihada dâhil halk da büyük dost milletin matemine iştirak etmektedirler. İşbu hissiyatı ve şahsî samimî taziyetlerimi Büyük Millet Meclisine iblâğ buyurmanızı zat-ı âlînizden rica etmekle kesb-i şeref ederim. İhtiramât-ı fâikamı [üstün saygılarımı] lütfen kabul buyurmanızı rica ederim, reis efendi.”⁶⁸

Ziya Gökalp'ın Türk Milliyetçiliği

Ziya Gökalp II. Meşrutiyet sonrası çeşitli gazete ve dergilerde yazılar kaleme almıştır. Milli Tettebular Mecmuası'nda eski Türklere ait sosyal analizlerde bulunurken⁶⁹, Halka Doğru dergisinde Türk elitlerinin halka yabancılaşmasından dert yanmıştır. Ona göre Türklerde iki farklı medeniyet vardır. Biri halk medeniyeti, diğeri resmi medeniyet. Başka toplumlarda aradaki fark çok az olmasına rağmen Türklerde bu durum çok keskindir. Bir tarafta halk edebiyatı, halk ahlakı ve teşkilatı, halk sanatı ve iktisadı varken öbür tarafta resmi edebiyat, sanat, hukuk, teşkilat vardır. Ona göre bunun nedeni Türk aydınlarının kendi medeniyetini yükseltmek yerine başka milletlerden medeniyet ithal etmeye çalışması ve kendi toplumuna yabancılaşmasıdır.⁷⁰

Başta Balkanlardaki Narodnik hareketi gibi bütün uluslaşma sürecinde aydınlar, yazarlar, şairler, öğretmenler halka gitmiştir. Halkın basit ve yalın yaşamını model alarak kendi millet inşalarını başlatmışlardır. Gökalp'a göre de bir millet inşası her şeyden önce halkçı olmaktan geçer. Halktan güç olmayan, ona dayanmayan bir millet inşası başarılı olamaz.

Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” başlıklı makale dizisini Türk Yurdu dergisinin 35. Sayısında yayınlamaya başlamıştır. Bu yazı dizisi toplum 9 sayı sürmüştür. Daha sonra da bu makale dizisini 1918 yılında bir kitapta toplanmıştır.⁷¹ Gökalp da tıpkı Akçura ve Tekinalp gibi ülkede üç fikir hareketi olduğuna vurgu yaparak başlamıştır. Ona göre bunlardan ilki III. Selim'le başlayan muasırlaşma, öbürü II. Abdülhamit dönemi İslamlaşma politikası ve üçüncüsü ise Türkleşme/Türkçülük fikridir. Ona göre bu üç fikir

⁶⁶ Mustafa Kemal, “İstanbul'da Beyoğlu'nda Fransız Hastanesinde Türk Mütefekkir-i Muhterem Ziya Gökalp Beyefendiye”, *Türk Yurdu*, Cilt 15, Sayı 165, Kânunuevvel 1340, Türk Yurdu VIII, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 113.

⁶⁷ Mustafa Kemal, “İstanbul Vilâyeti Vasıtasıyla Ziya Gökalp Beyin Refikası Hanımefendiye”, *Türk Yurdu*, Cilt 15, Sayı 165, Kânunuevvel 1340, Türk Yurdu VIII, Ed. Murat Şefkatli, s. 113.

⁶⁸ Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti İttihadı Mümessili Suriç, “Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Reis-i Vekili İsmet Beyefendi Hazretlerine Reis Efendi!”, *Türk Yurdu*, Cilt 15, Sayı 165, Kânunuevvel 1340, Türk Yurdu VIII, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 119.

⁶⁹ Ziya Gökalp, “Bir Kavmin Tedkikinde Takib Olunacak Usul, *Millî Tettebular Mecmuası*, Mayıs-Haziran, 2, (1915): s. 193-205.

Ziya Gökalp, “Eski Türklerde İçtimaî Teşkilât İle Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazur, *Millî Tettebular Mecmuası*, Temmuz-Ağustos, 3, (1915): s. 385-456.

⁷⁰ Ziya Gökalp, “Halk Medeniyeti”, *Halka Doğru*, Nisan 1329 (24 Nisan 1913), s. 107.

⁷¹ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Yeni Mecmua, 1918.

akımı da gerçek ve asli ihtiyaçlardan doğmuştur⁷² Gökalp'a göre Osmanlı fikrine bir tek Türkler sıcak bakmış fakat onun dışındaki gayrimüslim unsurlar samimi davranmamıştır. ⁷³ Bu nedenle Osmanlılık hakiki bir çözüm önerisi olmaktan çıkmıştır.

Gökalp'a göre milliyet gazetecilikle başlar. Gazete sayesinde aydınlar halka ulaşır ve ona mal olur. Gazetenin milliyet düşüncesini, kitapların ise beynelmileliyet fikrini geliştirdiğini söyleyen Gökalp'a göre Türkler ırk olarak Türk, ortak duyuş ve düşünüş bakımından ise İslam beynelmileliyetine aittir. Çünkü beynelmileliyet dine dayalıdır. Orta çağ da Müslümanlar Arapça, Avrupalılar ise Latince kullanmış, bu durum onlarda ortak bir medeniyet fikri doğurmuştur. Gökalp beynelmileliyetin üzerine de muasırlaşmak fikrini ikame etmiştir. Önce millet sonra beynelmileliyet ve onun da üzerinde muasırlaşmak yer alır. "Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi dretnotlar, otomobiller, tayyareler yapıp kullanabilmek demektir. Muasırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değildir. Ne zaman malûmat ve masnuat iktibas ve iştirası için Avrupalılara ihtiyaçtan müstağni olduğumuzu görürsek, o zaman muasırlaşmış olduğumuzu anlarız."⁷⁴

Gökalp'a göre milliyetçilik fikri Osmanlı toplumları içerisinde en son Türkler de görülmüştür. Bunun nedeni Türklerin kendilerini devletin sahibi olarak görmeleridir. Fakat Arnavutlar ve Arapların da isyan edip bağımsızlık peşinde koşmaları, Türklere başka bir çare bırakmamıştır. Ona göre Türkler millet fikrinden uzak kaldıkları için kayba uğramış, iktisadi ve fenni sınıfların dışında kalmıştır. Askerlik, rençberlik ve memurluk dışındaki meslek ve zanaatlardan uzak duran Türk toplumu ekonomik olarak da zayıflamıştır. Devlet daima belirli sosyal sınıflara dayanmak zorundadır. Sadece asker ve memurlara dayanan bir devlet zayıf olur. Bu da Türk toplumunun gelişimine mani olmuştur. ⁷⁵

Gökalp'ın yazı dizisinin ikinci başlığı lisan üzerinedir. Genç Kalemler dergisinde başlayan milli lisan hareketinin devamı sayılabilecek bu tartışmada Gökalp, lisanı milli kimliğin asli bir unsuru olarak ele alır. Ona göre son elli altmış senedir dilimize yeni kelime ve kavramlar girmiştir. Bunların bir kısmı ecnebi kelimeler, bir kısmı Arapça ve Farsça kökenli olanlar ve üçüncüsü ise Türkçeden üretilenlerdir. ⁷⁶ Ecnebi dediği kelimeler başta Fransızca olmak üzere Avrupa dillerinde dilimize girmiş kelimelerdir. Ona göre bu kelimeler dilimizden atılmalı, yerlerine Türkçe kelimeler üretilmelidir. Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ise dilimize yerleşmiştir. Onlar bizim ortak İslam beynelmileliyeti temsil eder. Buna ait ilmi kavramlar korunmalı, onun dışındakiler ise Türkçe olmalıdır. Gökalp'a göre dildeki kavramların Türkçeleştirilmesi yeterli değildir. Dilin imlası, grameri, tamlama, sentaks ve sentetiği de Türkçeleştirilmelidir. Arapça ve Farsça tamlamalar, edatlar, çoğul ekleri ve fiil çekimleri dilimizden çıkarılmalıdır.⁷⁷ Onun dil konusundaki görüşleri Genç Kalemler dergisinde yazdığı "Yeni Lisan" başlıklı makalesinin bir tekrarı hüviyetindedir.⁷⁸

Gökalp'ın yazı dizisinin üçüncü bölümü radikalizm ve muhafazakarlık üzerinedir. Gökalp'ın bu yazısında Bergson'dan izler görülür. Bergson'un maddi uygarlığa karşı manevi diriliş, "elan vital" (yaratıcı öz) gibi kavramları satır aralarına sinmiştir. Gökalp'a göre

⁷² Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak I", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 35, 7 Mart 1329, s. 184.

⁷³ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 184.

⁷⁴ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 186.

⁷⁵ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 185.

⁷⁶ Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak II, Lisan", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 36, 23 Mart 1329, *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998s. 203.

⁷⁷ Ziya Gökalp", a.g.e., s. 204.

⁷⁸ Ziya Gökalp, "Yeni Lisan" *Genç Kalemler*, 2 (5), 1911, s. 61-64.

muhafazakarlar mevcut kuralları değiştirmek istemezler. Radikaller ise “makul kaideleri mutlak düsturlar” olarak düşünürler. Bu iki düşünce de kuralların nasıl ortaya çıktığını ve değiştiğini anlamak ihtiyacı hissetmezler. Çünkü onlar için kaideler zamanın ve mekanın üstünde bir varlığa sahiptir. Ezeli ve ebedi bir hakikattir.⁷⁹

Gökalp'a göre hayatın özü “yaratıcı bir tekamüldür.” Kurallar ise bu tekamülün (ilerleme) bir sonucudur. Ona göre tekamül zorunludur. Fakat bunun için sahici ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların geçmiş kurumlara dayanması gerekir. Kurumlar hakiki ihtiyaçlardan doğar ve zamanın ihtiyacına göre bir evrim geçirir, tekamül eder. Fakat biz bu tekamüle izin vermeyip Batı'dan kurum ithal etmeye çalıştıkça, eski kurumlarımız da çözülmeye başlamıştır. Tekamül zamana ihtiyaç duyar. Fakat hızlı modernleşme taraftarı olan aydınlarımız beklemek yerine Batı'dan kurumları olduğu gibi alma yoluna gitmiştir.⁸⁰ Anane canlı, taklit ise ölüdür. Anane, muhtelif anları birbiriyle kaynaştırmış bir maziye ve onu bir kuvvet gibi iten tarihe dayanmaktadır.

Gökalp sağlam bir kökene dayanmayan, tarihsel bir süreçte tekamül etmeyen kurumların başarısız olacağını dile getirmiştir. Ona göre yapılması gerekli olan ilk önce kurumlarımızın köklerini bulmaktır. Bunun kökleri ise kitabelerde, ceylan derisine yazılan eserlerde, halk edebiyatı ve halk sözlerindedir. Bunların derlenip toparlanması gerekir. İkinci olarak İslam dinine ait kurumların tarihi araştırılmalıdır. Böylece dinsel yapı ve kurumların asrın ihtiyacına uygun olup olmadığı anlaşılabilir. Üçüncü olarak da asrın bilim ve felsefesi, onun tekamül süreci incelenmelidir. Amaç bir Türk İslam medeniyeti inşa etmektir. Bunun en iç halkası Türk milleti, ikinci halkası İslam beynelmileliyeti, üçüncü halkası ise Batı medeniyetidir.⁸¹

Gökalp'ın makalesinin dördüncü bölümünde cemaat ve cemiyet kavramlarının analizi yapılmıştır. Tarde ile Durkheim'in karşılaştırmasını yapan Gökalp'a göre Tarde; toplumsal olayları taklide dayandırırken Durkheim, taklidin genelleşmesi ile sosyal olgulara dönüştüğünü ifade etmiştir.⁸² Tarde'in psikoloji kökenli teorisi ile Durkheim'in sosyolojik yönelimli teorisinde Gökalp tavrını Durkheim'dan yana koymuştur. Gökalp'a göre Durkheim, toplumsal hayatın doğal unsurları olan cemaatleri göz önünde bulundurmuş ve bu yönüyle “en nafiz bir içtimaiyatçı tanınmıştır.”⁸³

Gökalp'e göre cemaatle cemiyet sürekli çatışma halindedir. Birey bazen vicdanının, bazen aklının sesini dinler. Bu ikisi arasında bir uzlaşma söz konusu olabilir. Cemaat bize gayelerimizi, cemiyet ise buna uygun araçları gösterir. Gökalp, E. Demolins'in Anglosaksonlar hakkında söylediği düşünceleri de eleştirir. Ona göre Anglosaksonlar bireyci değildir. Onlar milli mezheplerine, ananelerine ve milli bir burjuvaya sahip çıkmaktadır. Bu da onların cemiyetçi değil cemaatçi olduğunu gösterir. Fakat onlardaki cemaatçilik cemiyet yaşantısının gelişme ve ilerlemesine engel olmamıştır.⁸⁴ Gökalp'e göre cemiyeti bir arada tutan iş bölümüdür. Bireysel yeteneklerin farklılığından iş bölümü doğar. Birbirine yakın olan halklar ticari, düşünsel yönden ilişkide olur ve birbirlerini etkiler.

⁷⁹ Ziya Gökalp., “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak III”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 39, 2 Mayıs 1329, *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 268.

⁸⁰ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 269.

⁸¹ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 270.

⁸² Ziya Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak IV”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 41, *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 309.

⁸³ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 310.

⁸⁴ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 311.

Gökalp'ın yazı dizisinin beşinci sayısında Tanzimatçılık ve Osmanlıcılığın eleştirisi yer alır. Ona göre Osmanlı kapıkulu tıpkı Bizans gibi kozmopolit bir sınıftı. Herhangi bir milleti yoktu. Bağlılıkları sadece imparatoraydı. Bu yapıyı sürdüren Osmanlı bürokrasisi de milliyet duygusundan yoksundu. Onların da bağlılığı sadece devlete ve sultanaydı. Fakat zaman içinde milli devlet fikrinin gelişmesi ile beraber önce azınlıklar sonra da İmparatorluk içindeki Müslüman unsurlar da millet fikri geliştirdi. Bu fikri İslam alemine Araplar ve Arnavutlar soktu. Abdullah Nedim Mısır'da, Naim Bey ise İstanbul'da milliyet fikrini yaymaya çalıştı.⁸⁵

Gökalp'a göre milleti bir arada tutan "milli muhabbet" ve "milli kin" dir. Milli muhabbet veya millet sevgisi halk kültürü ve eski eserlerin keşfi ile oluşur. Milli kin ise ortak bir düşman imgesi üzerinden işler. Araplar ve Arnavutlar bir taraftan eski eserlerini ortaya çıkarıp millet sevgisini geliştirmişler, öbür yandan ise Osmanlı Devleti'ni ortak bir düşman haline getirerek milli bir kin yaratmışlardır. Bunun için Türklere akıl almaz suçlamalar yönelmişlerdir. Aynı yıllarda Türkler dışında herkes kendi milliyeti ile övünüyor. Türk olan kavimler bile kendilerini Kürt, Arnavut veya Laz diye tanımlıyordu. "Dışarıda Avrupa Türkiye'deki rezaletlerden dolayı yalnız Türkleri itham ediyor, dâhilde Müslim ve gayrimüslim bütün kavimler sarayın istibdadından, memurların zulmünden yolsuzluğundan ancak Türk kavmini mesul tanıyordu."⁸⁶ Hâlbuki Türk kavmi "ben varım" demiyordu.

Tanzimatçılığın Osmanlı milleti inşa etme çabasının başarısızlığını vurgulayan Gökalp'a göre bu fikre sadece Türkler inanmıştı. Türkler dışındaki unsurlar bu fikrin gizli bir Türkçülük olduğunu düşünüyordu. Osmanlıcılığın işe yaramadığı görülünce Türkçülük fikri gelişmeye başladı. Türk milleti kendi kaderinin kendi ellerinde olduğunu görmeye başladı. Bunun için de bir yandan dil ve edebiyatın sadeleştirilmesi, ortak bir dil inşası, milli iktisat, milli idman ve milli ahlakın geliştirilmesinin önemini anlamaya başladı.⁸⁷

Gökalp, Türkçülüğün beynelmileliyetle ilgili hedeflerini de şöyle belirtmiştir. Birincisi bütün İslam dünyasının kullanmış olduğu Arap alfabesini muhafaza etmektir. İkincisi İslam dünyasında kullanılan dini terimlerin ortak bir düşünüşü karşılayacak biçimde yeniden düzenlemek ve bu ilmi kavramları olabildiğince Arapça ve kısmen Farsçadan yapmaktır. Üçüncü olarak bütün İslam dünyasında beynelmile İslam terbiye kongreleri düzenlemektir. Dördüncü olarak İslam dünyasında ortak bir güneş takvimi geliştirilmelidir. Beşinci olarak da İslam kavimlerinin cemaat yapıları arasında sürekli bir bağlantı kurulmalıdır. Altıncı olarak İslam'ın sembolü olan hilalin korunması sağlanmalıdır.⁸⁸ Gökalp'ın bu cümleleri İslamcılıkla Türkçülük arasında bir sentez arayışı gibidir. Gökalp belki dönemin koşullarının da etkisi altında ılımlı, İslam'la uyumlu, İslam alemiyle bütünleşik bir Türklük inşası peşindedir. 1913 yılında ve Balkan Savaşı arifesinde ve yeni bir dünya savaşının eşiğinde Türkçülüğü olabildiğince geniş kesimin desteği alan bir düşünce olarak sunmak için Gökalp, sekülerizmden uzak durmuştur. Merkeze Türklüğü alan Gökalp, onu etrafına İslam toplumu ve en son halkasına Batı medeniyetini yerleştirmiştir. Bu yönüyle Gökalp bir ayrışmadan ziyade yeni bir bütünleşme peşinde olmuştur.

Gökalp'ın yazı dizisine yönelik Ermeni bir okur Türk Yurdu dergisine bir mektup gönderir. Ziya Gökalp'a gelen mektupta Ermeni okuyucu sınıf bağlılığının millet bağlılığına engel olmayacağı fikrini savunur. Ayrıca ikinci eleştiri noktası Gökalp'ın millet fikrinde dini bağlamın niçin bu kadar yoğun olduğudur. Gökalp kapitalizm ve sosyalizmin sınıf kavramını

⁸⁵ Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak V", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 46, 8 Ağustos 1329, Türk Yurdu II, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutubay Yayınları, 1998, s. 401-402.

⁸⁶ Ziya Gökalp, a.g.m., s. 402.

⁸⁷ Ziya Gökalp, a.g.m., s. 403.

⁸⁸ Ziya Gökalp, a.g.m., s. 404.

milli bağlılığın önünde engel görmüştür. Daha önce Parla'nın korporatizm olarak tanımladığı, sınıf çatışmaları ve sınıfsal bölünmelerin uzağında, makine dişlileri gibi işleyen, sınıfsız, imtiyazsız toplum fikrini Gökalp burada dile getirir. Ona göre sınıf bilinci insanları devlet, millet ve topluma karşı tavır almaya itebilir. 19. Yüzyılın derin sınıfsal çatışmaları ve Türkiye'de bir işçi sınıfının çok cılız olduğu akla getirilirse Gökalp, bunca sorun arasında bir de sınıf çatışması riskinin yaratacağı sorunlardan çekinmektedir. Ona göre milli bilincin ötesinde başkaca bir bağlılık yoktur ve olmamalıdır.⁸⁹

Gökalp'a dine sosyal analizlerinde niçin başat bir yer verdiğini ise şöyle izah etmiştir. Ona göre Türk toplum yapısında din hala kurucu bir unsurdur. Türk toplumunda sekülerizm fikri henüz gelişmemiştir. Ona göre Avrupa toplumları da bütünüyle din dışı değildir. Onların da ait olduğu bir Hıristiyan beynelmileliyeti vardır.⁹⁰ Ona göre seküler değerlere dayalı bir küresel tutum henüz gelişmemiştir. "Biz mefkure itibariyle kesretçiyiz (pluraliste). Millî mefkûremiz Türklük, beyne'l-milel mefkûremiz İslamlıktır."⁹¹

Gökalp 6 ve 7. sayıda bireysel yararlarla milli mefkure arasındaki farklara vurgu yapmıştır. Ona göre bir milleti yok oluştan kurtaracak olan şey "mekfure"dir. Mefkure bir millet tarafından mazide büyük bir buhran zamanında hakikaten yaşanmış ruhi bir halet, zihni bir mevcudiyettir ne yaşanmamış bir hayal ne de istikbalde yaşatacak bir gayedir... Milletın mazisinden gelip istikbaline doğru fikri bir hamlesidir."⁹² İbn Haldun'un "asabiye" kavramına benzer biçimde Gökalp mefkurenin milletin kaderini belirleyeceğini belirtmiştir. Ona göre Almanlar Napolyon orduları karşısında mağlup olunca şahsi çıkarlarını bir kenara koyup, milli mefkure peşine düşmüş, Japonlar Amerikalılar tarafından baskı altına alınınca önce millet deyip milli bilincin inşasına yönelmiştir. Mefkure zor zamanda ve milletin ağır bir baskı altında kaldığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Felaketlerle başlayan milli mefkûre, felaket ve buhran devri sonunda da varlığını sürdürür ve tüm milleti kuşatır: "Mefkûresiz devletler her an kopacak bir kıyameti beklerler; mefkûreli milletler ise siyasetin ahrete intikal etmiş olsalar bile muhakkak bir "ba'sü ba'de'l-mevt ile [ölümden sonra dirilişle]" mübeşşerdirler [müjdeleyenlerdir]."⁹³

Gökalp'a göre milli mefkure sahibi bireyler, şahsi çıkarlarını bir kenara bırakıp milleti için mücadele edecektir. Bu bilinç sosyal sınıf farklarının oluşmasına müsaade etmeyecektir. Gökalp'ın bu sözleri "hak yok vazife var, birey yok toplum var." görüşleri ile uyum içindedir. Esasen onun milli bilinç veya milli mefkure dediği şeyin Türk toplumunda o yıllarda yeterince oluşmamış olduğunu gösteren bazı örnekler bulunmaktadır. Türk Yurdu dergisi yazarlarından M. Ali Bey "Selanik'te çıkan "Yeni Felsefe" dergisinde gençler üzerinde bir anket yapıldığını ve Türk gençlerine vatanlarını niçin sevdiğinin sorulduğunu ve bu gençlerin ancak 42 kişiden üçünün bu sevgiyi vatana olan sevgi ve bağlılığa dayandırdığını üzülenek anlatmıştır. "Gençlik vatanına ait bir heyecan beslemiyor! Şefkatkâr bir pedere; "Çocuğun sakat doğdu!" haberi ne kadar yakıcı bir teessür verirse Türkiye'ye merbut her vatandaşa da bu ifade o kadar ateşin ve cehennemi bir ezâ telkîh eder."⁹⁴ Türklerde vatan sevgisinin

⁸⁹ Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak VI", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 47, 22 Ağustos 1329, Türk Yurdu II, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 423.

⁹⁰ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 424.

⁹¹ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 426.

⁹² Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak VII", *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 56, 20 Kânunuevvel 1329, Türk Yurdu III, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 138.

⁹³ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 137.

⁹⁴ Mehmet Ali Tevfik, "Yine Manevi Yurt", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 1, 18 Teşrinievvel 1328, Türk Yurdu II, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 19.

yeterince gelişmemiş olması, Balkan Savaşları'nda Türk ordusunun milli bilinç taşıyan Bulgar ordusu karşısında ağır bir yenilgi alması ile sonuçlanmıştır.

Gökalp'in makalesinin 8. Sayısı Türk birliğinin olanaklılığı üzerinedir. Ona göre Özbek, Tatar, Türkmen, Kazak gibi Türk boyları arasında ulaşım imkanları, gazete ve yayıncılık olanakları gelişmiş, bu Türk boyları birbirleriyle tanış olmuştur. Bütün bu devletlerin tek bir boy altında birleşmesini olanaklı görmeyen Gökalp, bunların kendi milli devletlerini kurarak, aralarında siyasi ve kültürel yakınlaşmalar kurmaları gerektiği görüşündedir.⁹⁵ Gökalp bu makalesinde açıkça tek bir siyasi birlik (Pantürkizm) altında bütün Türk budunlarının birleşmesi görüşüne muhalif bir tutum göstermiştir. Gökalp bu tutumunu Türk Ocağı'nın 1918 yılında yapılan toplantısında da göstermiştir.⁹⁶ Kongrede Nüzhet Sabit Bey bir önerge vermiş, bu önergede "Ocağın maksadı Türklerin harsi [kültürel] birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir"⁹⁷ Ocağın içerisinde bu maddeye şiddetle itiraz edenlerin başında Ocağın başkanı Hamdullah Suphi gelmiştir. Fakat Gökalp ve Halide Edip Adıvar gibi üyeler bu maddeyi destekleyip tüzüğe girmesini sağlamıştır. Bu da Gökalp'in Anadolu'nun kültürel inşasını daha öncelikli gördüğünü göstermektedir.

Gökalp'a göre Türkler arasında milli mefkure önünde üç engel vardır. Bunlardan biri sosyalizmdir. Ona göre sosyalizm millet fikrine düşmandır. Fakat Türklüğün yegane kurtuluşu millet fikrindedir. Ayrıca sosyalizm büyük sanayiden doğar, Türkler ise sanayileşme konusunda geridirlir. İkinci faktör ümitsizliktir. Avrupa matbuatı Türklerin yok olacağı propagandasıyla Türk milleti arasında bir ümitsizlik yaratmaya çalışmaktadır. Üçüncü faktör ise eğitim sistemidir. Bilhassa Türk budunları arasında farklı alfabe ve farklı şivelerin kullanılması aralarındaki birlik fikrine engel olmaktadır.⁹⁸ Buna çözüm yolu olarak da tıpkı İsmail Gaspıralı gibi İstanbul şivesinin bütün Türk budunları için ortak bir şive olması gerektiğini savunur. Gökalp'a göre Turan "Türklerin efradını cami ve ağyarını mani olan mefkûreyi vatandır. Turan, Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin mecmuudur."⁹⁹ Gökalp bu görüşü ile Türkçenin konuşulduğu, Türklerin bulunduğu bütün coğrafyayı Turan birliğinin doğal sınırları içerisinde saymaktadır. Bu da sınırlarını Çin'den Adriyatik'e kadar çizilen büyük ve geniş bir ülke anlamına gelmektedir.

Gökalp makalesinin 9. Sayısında millet ve vatan mefkuresi kavramları, ümmet fikri ve medeniyet kavramına vurgu yapar. Fikirlerinin özetini sunan bu yazısında millet fikrinin artık Türkler arasında da oluşmaya başladığı, Türk millet, Arap milleti, Fars milleti gibi milletlerin inşa içinde olduğunu belirtir. Ona göre millet fikrinin üzerinde beynelmileliyet bulunur. Aynı dine inanan insanlara ümmet denir. Millet ise aynı dili konuşan, ortak bir kültüre sahip insanlardan oluşur.¹⁰⁰

Sonuç

Ziya Gökalp hiç şüphesiz büyük bir mütefekkindir. Türk milletinin felaketin eşiğinde olduğu bir dönemde yaşamış, milletine yeni bir istikamet belirlemiştir. Milletini sosyoloji yardımı ile kurtarıcı bir fikre yöneltmeye çalışmıştır. Bunun için de dönemin sosyoloji literatürünü,

⁹⁵ Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak VIII", *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 62, 20 Mart 1330, Türk Yurdu III, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 238.

⁹⁶ Hamdullah Suphi, "Türk Ocağı İdare Raporu", *Türk Yurdu*, 215-216.

⁹⁷ Anonim, "Türk Ocağı Kongresi II", *Türk Yurdu*, 15 Temmuz 1334 (1918), 251.

⁹⁸ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 239.

⁹⁹ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 240.

¹⁰⁰ Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak IX", *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 66, 15 Mayıs 1330, Türk Yurdu III, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 302.

bilimsel gelişmeleri incelemiş ve Türk toplumuna hakiki ve asli çözüm önerileri geliştirmiştir. Gökalp'ın fikri yapısındaki değişimler şartların değişmesi ile onun kendini güncelleme iradesinin bir mahsulüdür.

Gökalp'tan etkilenen ve onun fikirlerini kendine özgü bir biçimde yorumlayan Tekinalp, Yahudi cemaatini Türk milletine entegre etmeye çalışmıştır. "Türkler Milli Bir Ruh Arıyorlar" başlıklı makalesinde Osmanlıcılık ve İslamcılığın niçin başarısız olduğunu incelemiş, bir nüve halinde gelişen Türkçülüğün olanaklarını incelemiştir. Ona göre Türk milletinin tek kurtuluşu Türkleşme fikrindedir. Bu sayede köken olarak Türk olmayan unsurlar da Türkleşmeye karşı çıkmayacak, Anadolu büyük ölçüde ulus haline gelecektir. Tekinalp'la Gökalp arasında en önemli fark, Tekinalp'ın din ve tarihe yeterince vurgu yapmamasıdır. Gökalp'taki eklektik tutum Tekinalp'ta görülmez. Tekinalp için öncelikli olan Yahudi cemaatine birlikte yaşayabilecekleri bir sığınak bulmaktır. Yahudi cemaatinin Türk kimliğine entegrasyonu için Türk ulusçuluğunun olabildiğince seküler ve din dışı olması gerekir. Oysa Gökalp için din ve milliyet birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Geçmiş olmadan bugün olmaz. Bergsonculuk açısından söylersek hafıza olmadan bilinç olmaz. Bugün geçmişle birlikte var olur. O nedenle Tekinalp yeni bir ulus inşasıyla eskiye sünger çekilmesi ve Batı tarzı bir ulus devlet kurulması gerektiğini vurgularken Gökalp Türk ulus devletinin hem İslam dünyası hem de Batı medeniyeti ile eşit bir ilişki kurması taraftarıdır. Her iki düşünür de Batı toplumunun körü körüne taklit edilmesine karşıdır. Her iki düşünür de milli muhabbetin, mefkurenin milli bilincin ilk ayağı olduğunu düşünür. Tıpkı diğer milliyetçiler gibi halktan kopuk bir uluslaşma sürecinin olanaksızlığını vurgular. Halka gidilmeli, halktan feyiz alınmalı, aydınlık halk arasında bir bütünleşme sağlanmalıdır. Her iki düşünür de halktan kopuk duran sözde aydınlara ateş püskürür. Tekinalp Kemalizm döneminde fikirlerindeki Batılılaşma tonunu yükseltmiş, Kemalizm'in savunmasını yapmıştır. Avrupa'ya Kemalizm'i niçin desteklemeleri gerektiğini anlatmıştır. Laik ve Batı tipi Türk ulus devletine vurgu yapmıştır.

Gökalp 1924 yılında vefat etmesiydi belki onun da bazı fikirlerinde tashihler olacaktı. Bunun nasıl olacağını bilmemiz mümkün değil. Fakat Gökalp'ın 49 yıllık yaşamında iki medeniyet arasında (Batı ve İslam medeniyeti) arafta kaldığını, bu ikisinden de taviz vermek niyetinde olmadığını görebiliriz. O, sosyolojik düşünceyi ülkemize getirerek, sınıf çatışması ve sosyal bölünmeyi reddetmiş, sınıfsız ve imtiyazsız, bütünleşik bir toplum fikrini savunmuştur. Gökalp hiçbir zaman ırka dayalı bir millet fikrinde olmamış, "milliyette şecere aranmaz" fikri ile kültürel ortaklığa dayalı, iradi unsurları öne çıkaran bir millet fikrini savunmuştur. Gökalp Durkheim sosyolojisi ve pozitivistten ilham alarak pozitif temellere dayanan, dayanışmacı (solidarist), iş birlikçi, ileriye dönük (progresif) bir toplum görüşü savunmuştur. Merkeze Türklüğü almış, onun etrafına İslam beynelmileliyetini ve en üst çepere ise muasırlaşmayı koymuştur. Sosyoloji için Gökalp nasıl bir milatsa ülkemizse sistemli düşünce için de Gökalp bir milattır.

Kaynakça

Akçura, Yusuf. *Üç Tarzı Siyaset*, Ankara: Kilit Yayınları, 2011.

Anonim, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, 2(1), (1911): s. 3.

Anonim, "Türk Ocağının Derneği", *Türk Yurdu*, 28 Teşrinisani 1329 (11 Aralık 1913), s. 110.

Anonim, "Türk Ocağı Kongresi II", *Türk Yurdu*, 15 Temmuz 1334 (1918), 251.

Anonim. *Tevhid-i Efkar*, 26 Teşrinievvel 1340 (26 Ekim 1924).

Anonim. Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti İttihadı Mümessili Suriç, "Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Reis-i Vekili İsmet Beyefendi Hazretlerine Reis Efendi!", *Türk Yurdu*,

- Cilt 15, Sayı 165, Kânunuevvel 1340 (1924), *Türk Yurdu VIII*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 119.
- Baltacıoğlu, İ. Hakkı. *Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1966.
- Demir, Kenan. "İktisadiyat Mecmuası ve Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Sorunları." *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), 2023, s. 621-652. DOI: 10.16953/deusosbil.1248614
- Erkan, Ümmet. *Türk Yurdu Dergisinde Milliyetçilik (1911-1931)*. Ankara: Akademisyen Yayınları, 2018.
- Erkan, Ümmet. *Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit Tanyol*. Ankara: Akademisyen Yayınları, 2020.
- Gökalp, Ziya. "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler," *Genç Kalemler*, 24 Nisan 1912, 138.
- Gökalp, Ziya "Yeni Lisan," *Genç Kalemler*, 2 (5), 1911, s. 61-64.
- Gökalp, Ziya "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak I", *Türk Yurdu*, 7 Mart 1329, (20 Mart 1913), 184-186.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak II, Lisan", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 36, 23 Mart 1329 (5 Nisan 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 203-205.
- Gökalp, Ziya. "Halk Medeniyeti", *Halka Doğru*, Nisan 1329 (24 Nisan 1913), s. 107.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak III", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 39, 2 Mayıs 1329 (15 Mayıs 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 268-270.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak IV", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 41, *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 309-311.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak V", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 46, 8 Ağustos 1329 (21 Ağustos 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 401-404.
- Gökalp, Ziya "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak VI", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 47, 22 Ağustos 1329 (4 Eylül 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 423-426.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak VII", *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 56, 20 Kânunuevvel 1329 (2 Ocak 1914), *Türk Yurdu III*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 137-139.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak VIII", *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 62, 20 Mart 1330 (2 Nisan 1914), *Türk Yurdu III*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 238-240.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak IX", *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 66, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), *Türk Yurdu III*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 301-303.
- Gökalp, Ziya. "Bir Kavmin Tetkikinde Takip Olunacak Usul, *Millî Tetebbular Mecmuası*, Mayıs-Haziran, 1915, (2), s. 193-205.
- Gökalp, Ziya "Eski Türklerde İçtimaî Teşkilât İle Mantikî Tasnifler Arasında Tenazur, *Millî Tetebbular Mecmuası*, Temmuz- Ağustos, 1915, (3), s. 385-456.
- Gökalp, Ziya. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Yeni Mecmua, 1918.

- Gökalp, Ziya. *Makaleler I*, Şevket Beysanoğlu (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Gökalp, Ziya. *Malta Konferansları*, M Fahrettin Kırzıoğlu (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Güneş, D. Cevriye. "Tekinalp (Moiz Kohen 1883-1961)". *Tanzimattan Günümüze Türk Düşüncesi* Cilt 4-a İçinde. Süleyman Hayri Bolay (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- Hanioglu, Şükrü. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981.
- Heyd, Uriel. *Türk Ulusçuluğunun Kökenleri*, Kadir Günay (Çev.), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. *Türk Sosyoloji Tarihi II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete*, 4. Baskı, Ankara: Doğu Kitabevi, 2013.
- Kemal, Mustafa. "İstanbul'da Beyoğlu'nda Fransız Hastanesinde Türk Mütefekkir-i Muhterem Ziya Gökalp Beyefendiye", *Türk Yurdu*, Cilt 15, Sayı 165, Kânunuevvel 1340 (1924), *Türk Yurdu VIII*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998 s. 113.
- Kemal, Mustafa "İstanbul Vilâyeti Vasıtasıyla Ziya Gökalp Beyin Refikası Hanımefendiye", *Türk Yurdu*, Cilt 15, Sayı 165, Kânunuevvel 1340 (1924), *Türk Yurdu VIII*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 113.
- Kılıç, Murat. "Türkleştirme" Dağında Bir 'Musa' ve Evamir-i Aşere (On Emir)". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), (2010): s. 167-191.
- Kılıç, Murat. "Tekinalp (1883-1961)". <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekinalp-1883-1961/> Erişim Tarihi: 10.09.2024
- Kohen, Moiz. *Türkler Bu Muharebede Neler Kazanabilirler?* İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi, 1330.
- Kongar, Emre. "Ziya Gökalp (1875-1924)", *Türk Toplum Bilimcileri İçinde*, Emre Kongar (Haz.). İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.
- Landau, Jacob M. *Tekinalp, Bir Türk Yurtseveri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.
- Nadi, Yunus. *Cumhuriyet*, 27 Teşrinievvel 1340 (27 Ekim 1924).
- Özden, Mehmet. "Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A'rafda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm 1936". *Bilig Dergisi*, (34), (2005): s. 34-45.
- Parla, Taha. *Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar", *Türk Yurdu*, (21), 23 Ağustos 1328 (5 Eylül 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 351-352.
- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar II", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 22, 6 Eylül 1328 (19 Eylül 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 365.
- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar III", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 23, 20 Eylül 1328 (3 Ekim 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 385.
- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar IV", *Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 24, 4 Teşrinievvel 1328 (17 Ekim 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 407.

- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar V", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 25, 18 Teşrinievvel 1328 (31 Ekim 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 22.
- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VI", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 26, 1 Teşrinisani 1328 (14 Kasım 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 43.
- P. Risal, "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VIII", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 28, 29 Teşrinisani 1328, (12 Aralık 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 68.
- Risal, Paul. "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar VIII", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 28, 29 Teşrinisani 1328 (12 Aralık 1912), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 69.
- Sadak, Necmeddin. *Akşam*, 26 Teşrinievvel 1340 (26 Ekim 1924).
- Sezer, Baykan. *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Ankara: Doğu Kitabevi, 2017.
- Suphi, Hamdullah. "Türk Ocağı İdare Raporu", *Türk Yurdu*, 215-216.
- Tanyol, Cahit. "Ziya Gökalp'ın Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı,". *Sosyoloji Dergisi*, 19-20, (1966): s. 264-270.
- Tevfik, M. Ali. "Yine Manevi Yurt", *Türk Yurdu*, Yıl 2, Sayı 1, 18 Teşrinievvel 1328, *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara: Tutibay Yayınları, 1998, s. 19.
- Turhan, Rıdvan. Modern Bir Osmanlı Yahudi'si Olarak Tekinalp'in Sosyalizm Karşıtlığı". *Journal of Economy Culture and Society*. (61), (2020), s. 320-339. DOI: 10.26650/JECS2019-0010
- Veinstein, Gilles. *Selanik: 1850-1918*, 2. Baskı, Cüneyt Akalın (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

Katkı oranı beyanı: %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar